।। श्री ।।

शेषसमुच्चयः।

प्रथमः पटलः।

ब्रह्मार्कवैश्रवणकृष्णसरस्वतीश्री-
गौर्यग्रजा ददतु काळ्यपि मातरो मे।
क्षेत्राधिपोऽथ रुरुजिद्गिरिशादिरूपा-
णीन्द्रादयोऽपि नमतेभिमतं प्रसन्नाः ।। १ ।।

श्रीमद्गुरून् गणेशं ब्रह्मादीर्देवताश्च नत्वाथ।
शेषसमुच्चयविषयां विमृशामि यथामति व्याख्याम्।।

अत्र खलु ग्रन्थकृत् सप्तविधतन्त्रप्रतिपादकात् तन्त्रसमुच्चयाख्याद् ग्रन्थादवशिष्टानि ब्रह्मादिविषयाणि तन्त्राणि समुच्चित्य प्रतिपादयितुमिच्छन्नादौ तदविघ्नपरिसमाप्त्यादिप्रयोजनाय ता एव देवता उद्दिश्याशिषं प्रार्थयते – ब्रह्मार्केत्यादिना। एता ब्रह्माद्या देवता नमते नमनं कुर्वाणाय मे मह्यं प्रसन्ना अभिमतमिष्टं ददतु। कास्ता देवता इत्याह – ब्रह्मार्कवैश्रवणकृष्णसरस्वती-श्रीगौर्यग्रजाः, ब्रह्मा प्रसिद्धः, अर्कः सूर्यः, वैश्रवणस्स एव, कृष्णो गोशालास्थः कृष्णः, सरस्वतीश्रीगौर्याः प्रसिद्धाः, अग्रजा ज्येष्ठा, काळी भद्रकाळी, मातरो वीरभद्रगणपतिसहिताः प्रसिद्धा एव, क्षेत्राधिपः क्षेत्रपालः, अपिशब्दः समुच्चयार्थः। अथ रुरुजिद्गिरिशादिरूपाणि। रुरुजिदिति रुरुनाम्नो दैत्यस्य

हन्त्री भद्रकाळी, गिरिशः शिवः, आदिशब्देन तत्रत्या मातरः क्षेत्रपालश्च तद्रूपाणि दैवतानि। इन्द्रादयः स्वप्राधान्येन स्थापनीया लोकपालाः। अपिशब्दोऽत्रापि समुच्चयार्थः। अत्र ब्रह्मादिक्षेत्रपालान्तानां तन्त्राणि षड्भिः पटलैरभिधाय सप्तमादिपटलैरुरुजिदादीनां तन्त्राणि वक्ष्यामीति मध्यस्थ-स्याथशब्दस्यार्थः।

गुरून् प्रणम्याथ गुरोर्निदेशा-
देषां प्रतिष्ठाद्यभिधीयतेऽथ।
स्वतन्त्रके साङ्गनिरङ्गभिन्ने
बह्वेकवेरेऽपि विशेषयुक्तम् ।। २।।

चिकीर्षितं प्रतिजानीते – गरूनिति। अथ अभिमतप्रार्थनानन्तरमेव गुरून् प्रणम्य। गुरोर्निदेशाद् गुरोरनुज्ञां प्राप्य। एषां ब्रह्मादीनाम्। स्वतन्त्रके स्वप्राधान्येन स्थापनीये। साङ्गनिरङ्गभिन्ने साङ्गादिभेदेन च स्थापनीये। स्वतन्त्रसाङ्गादिभेदं तूत्तरत्र वक्ष्यति। बह्वेकवेरेऽपि बहुवेरे एकवेरेऽपि। विशेषयुक्तं यथा भवति तथा, प्रतिष्ठादि प्रतिष्ठापूजादिकमभिधीयते, अस्माभिरिति शेषः।

योऽयं तन्त्रसमुच्चयो गुरुकृतो यत्तन्त्रसारग्रहात्
तच्छिष्टागमसारसङ्ग्रहतयेहारभ्यमाणे ततः।
ग्राह्यं शेषसमुच्चये सुकुशलै सामान्यकर्माखिलं
योऽजाद्येषु विशेष एष निखिलः सुव्यक्तमत्रोच्यते ।। ३।।

अस्य ग्रन्थस्य तन्त्रसमुच्चयशेषत्वेन शेषसमुच्चयत्वं प्रतिपादयति – योग्यमिति। यत्तन्त्रसारग्रहाद् येषां तन्त्रप्रतिपादकानामागमानां सारं गृहीत्वा। गुरुकृतः अस्मद्गुरुभिर्विरचितोऽयं यस्तन्त्रसमुच्चयः। तच्छिष्टागमसारसङ्ग्रहतया तेभ्यस्तन्त्रसमुच्चयमूलभूतेभ्य आगमेभ्योऽवशिष्टेभ्य आगमेभ्यः सारसङ्ग्रह-त्वेनारभ्यमाणे इह शेषसमुच्चये ततस्तस्मादेव तन्त्रसमुच्चायात् सुकुशलैः साधकैरखिलं सामान्यकर्म ग्राह्यं स्यात्। अत्र पुनरजाद्येषु ब्रह्मादिषु यो विशेष

एष निखिलः सुव्यक्तं सुतरां स्पष्टं यथा भवति तथाऽस्माभिरुच्यते।

स्नातः स्वे सदने विशोधिततले स्नातान् गुरुं मूर्तिपां-
श्चाथ प्राग्वदनान् पुरो गणपतिं सम्पूज्य संवन्द्य तान्।
पाद्यादीनथ मूलमूर्तिमनुभिः सम्पूज्य कर्तेशदि-
श्येतैस्तानभिपूज्य भुक्तवत आचान्तान् वृणीतानतः ।। ४।।

तत्रादौ गुरुवरणं संगृह्णाति - स्नात इति। अथ कर्ता स्नातो भूत्वा स्वे सदने विशोधिततले कृतस्थलशुद्धौ भूभागे स्नातान् गुरुं मूर्तिपांश्च प्राग्वदनानास्य उपवेश्य। पुरोभागे गणपतिं दीपं च सम्पूज्य तान् संवन्द्य स्वस्येशदिशि मूलमूर्तिमनुभिः पाद्यादीनि संसाध्य एतैः पाद्यादिभिरेतैर्मन्त्रैश्च तानभिपूज्य भुक्तवतः कृतभोजनानाचान्तांस्तान् ततोऽर्घ्यदानानन्तरं वृणीत।

मया संपूजितैरत्र दक्षिणाभिश्च तोषितैः।
क्रियतां ब्रह्मयागो मे प्रार्थयामि प्रसीदत ।। ५।।

स्वस्वदोःसमवलम्बने वद-
न्त्वों तथेति त इति स्वयंभुवि।
स्वस्वनामभिदुरो वृतौ मनुः
स्यात् परेष्वखिलमन्यदुक्तवत् ।। ६।।

ब्रह्मणि वरणमन्त्रं पठति – मयेति। ते गुरुमूर्तिपाः स्वस्वदोः समवलम्बने ओं तथेति वदन्तु। स्वयंभुवि ब्रह्मणीति वृतौ मनुः स्यात्। परेषु सूर्यादिषु स्वस्वनामभिदुरः 'क्रियतां सूर्ययागो मे' इत्यादिनामभेदयुक्तः। अन्यदखिलं कर्मोक्तवदेव।

इह प्रमोदधात्रादिमनवोऽजारुणादिषु।
मूर्तीनां वेदराश्यादिसङ्ख्या ग्राह्यास्तु मूर्तिपाः ।। ७।।

इह वरणे। आजारुणादिषु ब्रह्मसूर्यादिषु। मूर्तीनां, प्रमोदधात्रादिमनवः

ब्रह्मणि प्रमोदादयः सूर्ये धात्रादयश्चोत्तरत्र वक्ष्यमाणाः। अन्येषु स्वस्वयोग्या मूर्तिपा वेदराश्यादिसंख्याश्चत्वारो वा द्वादश वाऽष्टौ वा ग्राह्याः।

स गुरुश्च समूर्तिपालकर्ता
सुपरीक्ष्य स्ववधार्य सद्गुणाढ्याम्।
धरणीं द्रुहिणारुणादियोग्यां
निशि गृह्णीत विशेषविच्छुभायाम् ।। ८।।

भूपरिग्रहं संगृह्णाति – स गुरुरिति। समूर्तिपालकर्ता मूर्तिपैः कर्त्रा च सहितः संवृतो विशेषविद् गुरुः सुपरीक्ष्य सुतरां परितो विलोक्य सद्गुणाढ्यां द्रुहिणारुणादियोग्यां ब्रह्मसूर्यादीनां योग्यां धरणीमवधार्य शुभायां निशि गृह्णीत।

देवान्तरस्थित्यनपेक्षयैव
यत्राजितादेरथवाप्यजादेः।
स्थितिः प्रकल्प्यायतनं तदेतत्
स्वतन्त्रकं स्यात् तदपेक्षमन्यत् ।। ९।।

तत्रैकस्य बहूनां वा भूपरिग्रहेऽङ्गाङ्गिभेदेन विभागभेदमाह – देवान्तरेति। अजितादेस्तन्त्रसमुच्चयोक्तविष्ण्वादेरथवा इहोक्ताजादेरपि देवस्य देवान्तरस्थित्यनपेक्षयैव यत्र स्थितिः प्रकल्प्या तदेतदायतनं स्वतन्त्रकं स्यात्; अन्यत् साङ्गनिरङ्गादि वक्ष्यमाणं तत्तदपेक्षं देवान्तरस्थित्यपेक्षमेव।

मध्येऽजः स्वपदे धनेशतरणी प्रागीशमध्येऽथ मा-
शर्वाणीरवयो यमेन्द्रदिशि गोशालेन्दुरक्षोग्निषु।
काली दण्डधराशरेन्दुषु जनन्यो वाग्विधौ ग्रामपु-
र्यादौ क्षेत्रप ईश्वरेन्द्रशशिषु ज्येष्ठानिलाब्धीशयोः ।। १०।।

तत्र ब्रह्मादीनां स्थाननियममाह – मध्येऽज इति। तत्र ग्रामपुर्यादौ मध्ये अजः स्यात्। धनेशतरणी स्वपदे वैश्रवणः उत्तरे भागे सूर्यः पूर्वभागे

माशर्वाणीरवयः क्रमात् प्रागीशमध्येषु। तत्र श्रीः प्राग्भागे उमा ईशदिशि सूर्या मध्ये। प्रागुक्तप्राग्भागाद् विकल्पेन यमेन्द्रदिशि गोशाला। काली इन्दुरक्षोऽग्निषु। जनन्यो दण्डधराशरेन्दुषु यमनिर्ऋतिसोमेषु। वाक्सरस्वती विधौ ब्रह्मस्थाने। क्षेत्रप ईश्वरेन्द्रशशिषु, अनिलाब्धीशयोः ज्येष्ठा च स्यात्।

स्नात्वा तत्र कृतासनः स्वमनुविन्यासादि कृत्वा गुरु-
र्भूतान्नेन तु देवताभ्य इति मध्याशासु दत्त्वा बलिम्।
स्वाचान्तः सकलीकृतास्त्रकृतरक्षात्माथ मध्ये स्थितो
भूतानीत्यपवासयेदिह वसद् विज्ञाप्य भूतादिकम् ।। ११।

तं परिग्रहक्रियाक्रममाह – स्नात्वेति। गुरुः स्नात्वा तत्र स्थले कृतासनो भूत्वा स्वमनुविन्यासादि कृत्वा भूतान्नेन भूतकूरसहितेन हविषा मध्याशासु मध्येऽष्टासु दिक्षु च देवताभ्य इत्यादिना मन्त्रेण बलिं दत्वा स्वाचान्तः सकलीकृतास्त्रकृतरक्षात्मा सकलीकृत्यास्त्रेण कृतात्मरक्षो भूत्वा मध्ये स्थितो भूतानीति मन्त्रमुच्चरन्निह वसद् भूतादिकं विज्ञाप्यापवासयेत् वियोजयेत्।

देवताभ्यः पितृभ्योऽथ भूतेभ्यः सह जङ्गमैः।
एतत्स्थाननिवासिभ्यः प्रयच्छामि बलिं नमः ।। १२।।

भूतानि राक्षसा वापि येऽन्न तिष्ठन्ति केचन।
ते सर्वे व्यपगच्छन्तु स्थानं कुर्यां स्वयंभूवः ।। १३।।

गृह्यते यद्यदर्थं भूस्तत्तत्पदमिहोन्नयेत्।
ग्राह्यो वैश्रवणे त्वत्र धनदस्येत्ययं मनुः ।। १४।।

तत्र प्रस्तुतमन्त्रद्वयं पठति – देवताभ्य इति, भूतानीति च। इह यद्यदर्थं यां यां देवतां विषयीकृत्य भूर्गृह्यते स्वयंभुव इत्यस्य स्थाने तत्तत्पदं तस्यास्तस्या देवतायाः पदमुन्नयेत् ऊहयेत्। स्थानं कुर्यामहं रवेरित्यादीत्यर्थः। वैश्रवणे त्वत्र भूतानीति मन्त्रस्य स्थाने धनदस्येत्ययं मनुर्ग्राह्यः।

धनदस्य करिष्येऽत्र वेश्म युष्मदनुज्ञया।
व्यपगच्छन्तु यूयं तत् स्थानमन्यदितो नमः ।। १५।।

तन्मन्त्रं पठति – धनदस्येति।

शस्त्रैरथास्त्रमहितैरपहाय गुल्मा-
द्यस्त्रेण दिक्षु मिनुयात् परितोऽत्र शङ्कून्।
सूत्रं च तद्द्विगुणवेष्टनकृत् प्रसार्य
रक्षां चरेत् परिगृहीतवसुन्धरायाः ।। १६।।

अथास्त्रमहितैः शस्त्रैरस्त्रेण गुल्मादि गुल्मवृक्षादिकमपहाय त्यक्त्वा मिनुयात् स्वेष्टं मानं कल्पयेत्। पुनरत्र परितोऽष्टासु दिक्षु शङ्कून् कृत्वा तद्द्विगुण-वेष्टनकृत् शङ्कौ शङ्कौ द्विगुणवेष्टनकृद् भूत्वा सूत्रं च प्रसार्य परिगृहति-वसुन्धरायाः परिगृहीताया भूमे रक्षां चरेत्।

स्नातस्तद्देवतात्माभिनववृषयुगाद्यैस्त्रिधा पञ्चधा वा
कृष्ट्वा मूलेन तत्रावपतु शुभदिने सर्वधान्यानि मन्त्री।
सिञ्चेत् कुर्यात् समन्ताद् वृतिमथ फलितेष्वेषु गोब्राह्मणेभ्यो
दद्यात् तान्येकरात्रं त्र्यहमुत पशवः स्वैरमत्रावसेयुः ।। १७।।

अथ मन्त्री कर्मसु मन्त्रयोगकुशलो गुरुः शुभदिने स्नातस्तद्देवतात्मा भूत्वाऽभिनववृषयुगाद्यैर्नवैः कर्षणसाधनैः सह मूलेन त्रिधा पञ्चधा वा कृष्ट्वा तत्र मूलेन सर्वधान्यान्यावपतु सिञ्चेच्च। समन्ताद् वृतिमपि कुर्यात्। अथैषु धान्येषु फलितेषु तानि गोब्राह्मणेभ्यो दद्यात्। एकरात्रं द्विरात्रं वा पशवोऽत्र स्वैरमावसेयुः। आवासं कारयेयुरिस्यर्थः।

खात्वा कर्त्तृवशादुत स्थलवशात् तां शोभनेऽह्नि क्षमा-
मन्तर्मण्डलमत्र मृद्भिरुपलैः पादोनमापूर्य च।
वेद्यामीशदिशीष्टवास्तुरिह तु स्थानाद्याभिज्ञो गुरु-

न्यस्याधारशिलादि गर्तमवशिष्टं पूरयेद् यत्नतः ।। १८।।

पुनः शोभनेऽहनि कर्तृवशात् पुरुषप्रमाणम्। उत स्थलवशात् जलान्तमश्मान्तं वा अन्तर्मण्डलम् अष्टमूर्तिस्थानपर्यन्ताम्। तां क्षमां खात्वा मृद्भिरुपलैश्च पादोनमापूर्यात्र वेद्यामीशदिशीष्टवास्तुर्भूत्वा इह तु स्थानाद्यभिज्ञ आधारशिला-निधिकलशादीनां स्थानप्रमाणविधानादि जानन् गुरुराधारशिलादि न्यस्यावशिष्टं गर्तं यत्नतः पूरयेत्।

प्रागाधारशिलां ततो निधिघटं त्वाधारशक्त्यास्पदं
पश्चात् कच्छपमक्षराब्जनिलयं मन्त्री प्रतिष्ठापयेत्।
विघ्नेशापचितिं विधाय यमदिग्द्वार्यग्रतः स्वस्तिके
देवेज्यामथ योगनालमुपदध्यादेवमत्र क्रमः ।। १९।।

अत्र क्रमं दर्शयति – प्रागिति। पूर्वमाधारशिलां पुनराधारशक्तेराश्रयं निधिकलशं पश्चादक्षराब्जनिलयं पूजितलिपिपङ्कजमब्जनिलयं यस्य तत्, कच्छपं च प्रतिष्ठापयेत्। मन्त्रीति तत्र प्राप्तान् मन्त्रान् जानन्नित्यर्थः। पुनर्यमदिशि विघ्नेशपूजामग्रतः स्वस्तिके देवेज्यां च विधायाथ योगनालमुपदध्यात्। अत्र एवमिति तन्त्रसमुच्चयोक्त एव क्रियाक्रम इत्यर्थः।

तत्र स्थलेऽथ सुदृढे सुदृढोपपीठ-
युक्तेऽपि वा निशि विधानविदिष्टवास्तुः।
द्वास्थानतो गुरुरुदग्विनिधाय वह्नि-
मिष्ट्वेष्टकाकलशमारभतां च होमम् ।। २०।।

इष्टकानिधानमाह – तत्रेति। तत्र स्थले सुदृढोपपीठयुक्ते (पीठेति?) उपपीठयोगे सत्युपपीठस्योपर्येवेष्टकानां स्थानमित्यर्थः। तत्रापि निशि विधानविदिष्टवास्तुर्गुरुर्द्वाःस्थानतो भविष्यद्द्वारादुदग्भागे वह्निं विनिधायेष्टकाः कलशं चेष्ट्वा होमं चारभताम्।

पक्वात् प्राङ्मूलवर्णै रविधनदमुखेषूपरि ब्रह्मलक्ष्मी-
कृष्णेष्वन्येषु पञ्चोपनिषदणुभिराज्यं जुहोत्वत्र पक्वम्।
पत्युर्मूलेन मातृष्विह तु च समिदादीनि तारेण गाय-
त्र्यान्येष्वाज्यं ततः प्राक् तदणुभिरजपूर्वेषु पश्चात् परेषु ।।
२१।।

अत्र होमे रविधनदमुखेषु शिवपक्षीयेषु पक्वात् प्राङ् मूलवर्णैः ब्रह्मलक्ष्मीकृष्णेषु विष्णुपक्षीयेषु पक्ववादुपरि मूलवर्णैः अन्येषु शिवपक्षीयेष्वत्र पक्वानन्तरं, पञ्चोपनिषदणुभिरप्याज्यं जुहोतु। मातृषु पत्युर्वीरभद्रस्य मूलेनान्येषु स्वस्वपक्वोक्तमन्त्रेण च पक्वं जुहोतु। इह तु मातृषु समिदादीनि चतुर्द्रव्याणि तारेणान्येषु गायत्र्या च जुहोतु। अजपूर्वेषु विष्णुपक्षीयेषु ततश्चतुर्द्रव्यहोमात् प्राक् तदणुभिः प्रणवव्याहृत्यादिभिः "भूराद्याः पृथगेव लोकपतयः" इत्यादितन्त्रसमुच्चयश्लोकोक्तमन्त्रैः परेषु शिवपक्षीयेषु चतुर्द्रव्यहोमतः पश्चाच्च तैराज्यं जुहोतु।

तारव्याहृतिपूर्वकास्तदणवो विष्णूदिता विश्वसृक्
श्रीकृष्णेषु शिवोदिताः स्युरितरेष्विच्छादयः शक्तयः।
काल्यामष्ट भवेयुराभिरिह होमोऽष्टाष्टसङ्ख्यं ततो
होमान्ते गुरुरिष्टकादिषु चरेत् सम्पातपातादिकम् ।। २२।।

तत्र विश्वसृक्श्रीकृष्णेषु विष्णुपक्षीयेषु तारव्याहृतिपूर्वका विष्णूदितास्तदणवः स्युः। इतरेषु शिवपक्षीयेषु शिवोदिताश्च तदणवः स्युः। काळ्यामिच्छादयः पूजापटले वक्ष्यमाणा अष्ट शक्तयस्तदणवो भवेयुः। इह काळ्यामाभिः शक्तिभिरष्टाष्टसंख्यं पृथगष्टेष्टकार्थं होमः स्यात्। ततो होमान्ते गुरुरिष्टकादिषु सम्पातपातादिकं चरेत्।

प्रागुदगादिगृहमुखद्वारावामप्रदेश एतासाम्।
न्यासो मूलेन स्याद् विधानताष्ठ्युगयोगिना गौर्याम् ।। २३।।

प्रागुदगादिगृहमुखद्वारा वामप्रदेशे प्रागुदगादिभूतस्य प्रासादमुखद्वारस्य दक्षिणप्रदेशे वामेतरद्वारशाखामूल इत्यर्थः। तत्र एतासामिष्टकानां विधानतो मूलेन न्यासः स्यात्। गौर्यां ठयुगयोगिना स्वाहास्तेन मूलेन।

काल्यामिच्छाद्यष्टभिरथ तद्गर्तं कलशसलिलैः।
सिक्त्वाथ धान्यमृद्भिर्विद्वान् परिपूर्य रक्षतु च ।। २४।।

काळ्यामिच्छादिभिरष्टभिः शक्तिभि स्थापनं स्यात्। अथ तद् गर्तं कलशसलिलैः सिक्त्वाऽथ धान्यमृद्भिः परिपूर्य रक्षतु। विद्वानिति जलावर्तपरीक्षितेत्यर्थः।

निशान्तरे गर्भनिधित्सयोक्तव-
द्धुतं चरेत् प्राक् परिधानतो गुरुः।
स्वभाजने दक्षिणतः सुसंस्कृते
विधानवित् तद्द्रविणानि विन्यसेत् ।। २५।।

अथ गुरुरन्यस्मिन् मुहूर्ते गर्भनिधित्सया गर्भाधानमिच्छन् उक्तवद् यथोक्तप्रकारेण हुतं चरेत्। तत्र परिधानतः प्राग् अग्नेर्दक्षिणतः सुसंस्कृते स्वभाजने गर्भपात्रे विधानवित् सामान्यविधानज्ञो द्रविणानि विन्यसेत्।

शैवानि सूर्यधनदादिषु वैष्णवानि
श्रीकृष्णधातृषु निजं निजमायुधं च।
न्यस्य स्वमूलमनुभिः परिपूज्य चाधि-
वास्याथ पक्वचरमं तनुयात् पुरोवत् ।। २६।।

तत्र सूर्यधनदादिषु शैवानि श्रीकृष्णधातृषु वैष्णवानि द्रव्याणि सर्वेषु निजं निजमायुधं च स्वमूलमनुभिर्न्यस्य परिपूज्याधिवास्याथ पक्वचरमं होमं पुरोवत् तनुयात्।

हरिवदजरमाकृष्णेषु शेषेषु कुर्याद्

हरवदिह घृतद्रव्याहुतीः किन्तु मूलम्।
निजनिजमभिधानं चाथ काल्यां तु सर्पि-
र्हवनमिह मनोन्मन्याष्टकृत्वो विधेयम् ।। २७।।

इह अजरमाकृष्णेषु हरिवत्। शेषेषु हरवच्च। घृतद्रव्याहुतीः घृतहोमं चतुर्द्रव्यहोमं च कुर्यात्। किन्तु तत्राभिधानं निजनिजं मूलं स्यात्। काळ्यां त्विह होमे मनोन्मन्याऽष्टकृत्वः सर्पिर्हवनं विधेयं स्यात्।

शोधयित्वेष्टकामध्यगर्त्तं शक्तिं निजोचिताम्।
सन्निधाप्य न्यसेद् गर्भं मन्त्रज्ञोऽवहितो गुरुः ।। २८।।

पुनरिष्टकामध्यगर्तं शोधयित्वा निजनिजोचितां शक्तिं सन्निधाप्य मन्त्रज्ञोऽवहितो गुरुर्गर्भं न्यसेत्।

सर्वभूतधरे! कान्ते! पर्वतस्तनमण्डिते!
समुद्रपरिधाने! त्वं देवि! गर्भं समाश्रय ।। २९।।

तन्मन्त्रं पठति – सर्वभूतधर इति।

गौर्यां मनुर्निजं मूलं भद्रकाल्यां मनोन्मनी
देवं च तं तमत्रेष्टवा रक्षां कुर्यान्निजास्त्रतः ।। ३०।।

गौर्यां निजं मूलं भद्रकाळ्यां मनोन्मनी च मनुः स्यात्। पुनरत्र तं तं देवमिष्ट्वा निजास्त्रतो रक्षां कुर्यात्।

प्रासादं कारयेत् वृत्तं तुर्यश्रं वा यथोचितम्।
चतुरश्रायतं मातृष्वथ वृत्तायतं तु वा।। ३१।।

तत्र वृत्तं चतुरश्रं वा यथोचितं प्रासादं कारयेत्। मातृषु तु चतुरश्रायतं वृत्तायतं वा प्रासादं कारयेत्।

बिम्बान्यात्तगृहोचितान्युत गृहाण्येवात्तबिम्बोचिता-

न्येषां स्युर्नरधर्मणो भवतु वा भार्या विलासिन्यपि।
चामुण्डा प्रथमाथवास्तु चरमैवाथापि वा मध्यमा
वीरो वापि तयान्वितोऽथ नवसु स्यात् सोऽथ वान्यैव वा।।
३२।।

अथैषां देवानामात्तगृहोचितानि पूर्वं प्रासादं प्रकल्प्य तद्योग्यानि बिम्बानि स्युः, उत आत्तबिम्बोचितानि पूर्वं बिम्बं प्रकल्प्य तद्योग्यानि गृहाणि स्युः। नरधर्मणो वैश्रवणस्य "विलासिनी" नाम भार्या भवतु वा। मातृषु प्रथमा चामुण्डाऽस्तु वा। अथवा सा चरमैवास्तु। अथापि वा सा मध्यमैवास्तु। नवसु मध्ये तया(न्वितः) चामुण्डयाऽन्वितो वीरो वीरभद्र एव स्वात्। अथवा स वीरभद्र एव स्यात्। अन्या चामुण्डैव वा स्यात्।

अथाधिवासवासराद् गुरुः पुरोऽह्नि सप्तमे।
गिरीशदिक्प्रकल्पिते गृहेऽङ्कुरार्पणं चरेत्।। ३३।।

अथ गुरुरधिवासवासरात् पुरः सप्तमेऽह्नि गिरीशदिक्प्रकल्पिते ईशकोणगते गृहेऽङ्कुरार्पणं चरेत्।

स्नात्वाचम्य वितानदीपलसिते सम्मृष्टलिप्ते गुरुः
स्वासीनोऽङ्कुरमण्डपे स्वमनुविन्यासादि कृत्वाग्रतः।
विघ्नेशं परिपूज्य शोधिततलेऽस्त्रक्षालितालङ्कृता
न्यस्येत् षोडश पालिकाः पदचतुर्वर्गात्मके क्षेत्रके।। ३४।।

तत्क्रियाक्रममाह – स्नात्वेति। गुरुः स्नात्वाऽऽचम्य वितानदीपलसिते संमृष्टलिप्तेऽङ्कुरमण्डपे स्वासीनः स्वमनुविन्यासादि कृत्वाऽग्रतो विघ्नेशं परिपूज्य शोधिततले कृतस्थलशुद्धौ पदचतुर्वर्गात्मके षोडशकोष्ठके क्षेत्रकेऽस्त्रक्षालितालङ्कृताः षोडशपालिका न्यस्येत्।

बीजान्यस्त्रनिजाणुवास्तनजशुद्धानि न्यसोन्निष्कृतिं

प्राङ्नान्दीमुखकर्म मूर्त्तिपयुतः पुण्याहमप्याचरेत्।
पीठेज्यामनु पालिकासु तनुयाद् बीजेष्वथो धारणां
विष्णुं सोममपि क्रमेण परिपूज्याथावपेन्मूलतः।। ३५।।

अस्त्रनिजाणुवाःस्तनजशुद्धानि अस्त्रेण निजाणुना च क्रमेण वारा क्षीरेण च शुद्धानि बीजानि पुरतो न्यसेत्। प्राक् पूर्वं निष्कृतिं प्रायश्चित्तं नान्दीमुखकर्म च पुनर्मूर्त्तिपयुतः पुण्याहमप्याचरेत्। पीठेज्यामनु पीठपूजानन्तरं पालिकासु बीजेषु च धारणास्तनुयात्। अथो विष्णुं सोममपि क्रमेण परिपूज्याथ स्वस्वमूलेनावपेत्।

मूलेनैव समुक्ष्य गन्धरजनीतोयैः समावाह्य च
स्नाने प्रोक्ष्य समर्च्य साधु सुपटेनाच्छाद्य रक्षेदपि।
कुर्याद् रात्रिषु दिक्षु तद्ग्रहबलिं नित्यं त्रिसन्ध्यासु पी-
ठेज्याविष्णुशशीष्टिसेकनिजमन्त्रेज्याविधिं चाचरेत्।। ३६।।

गन्धरजनीतोयैर्मूलेनैव समुक्ष्यावाह्य (च) स्नानेऽपि प्रोक्ष्य साधु समर्च्य सुपटेनाच्छाद्य रक्षेद् अपि। रात्रिषु नित्यं दिक्षु तद्ग्रहबलिं सत्सम्बन्धिनां ग्रहाणां बलिं च कुर्यात्। त्रिसन्ध्यासु पीठेज्याविष्णुशशीष्टिसेकनिजमन्त्रेज्याविधिं पीठपूजां विष्णुसोमयोः पूजनं सेचनं निजमन्त्रेण पूजां चाचरेत्।

शालियवा राजितिला माषकुलुत्थाः स्युराढकीशिम्बाः।
बीजानि श्यामककङ्गवः पुनर्मुद्गराजमाषाश्च।। ३७।।

ब्रह्मश्रीकृष्णेषु द्विषडन्येषु द्विपञ्च वियवान्त्यानि।
विश्यामकान्तिमानि तु काल्यां रात्रिग्रहा हरिहरोक्ताः स्युः ।। ३८।।

ब्रह्मश्रीकृष्णेषु द्विषड् द्वादश बीजानित्याह – शालीति। वैष्णवानीत्यर्थः। अन्येषु वियवान्त्यानि विगतं यवमन्त्यं राजमाषं च येषु तानि। द्विपञ्च दश

स्युः। काळ्यां विश्यामकान्तिमानि श्यामकमन्त्यं राजमाषं च रहितं येषु तानि द्विपञ्च। रात्रिग्रहाः हरिहरोक्ताः ब्रह्मादिषु हर्युक्ताः सूर्यादिषु हरोक्ताश्च स्युः।

ध्वजं चाग्रे समुत्थाप्य त्रिसन्ध्यासु समर्चयेत्।
प्रातः कर्मदिने दद्याद् बीजाङ्कुरबलिं बुधः। ३९।।

अग्रे ध्वजं च समुत्थाप्य त्रिसन्धासु समर्चयेत्। बुधः कर्मदिने प्रातर्बीजाङ्कुरबलिं दद्यात्।

त्रिरात्रजलवासधीस्तदुचितेऽह्नि सायाह्नके
स्वमन्त्रकृतविग्रहो गणपतिं प्रपूज्याग्रतः।
प्रसाध्य मधुमद् घृतं स्थपतिशायितार्चादृशौ
समुन्नयतु कर्म तत् स्थपतिरप्यवस्येन्निजम् ।। ४०।।

स्थपतेर्यजमानेन गृहीत्वार्चां समर्पिताम्।
तारेणाचार्य आलोक्य गृहीत्वास्त्रेण शोधयेत्।। ४१।।

बिम्बपरिग्रहक्रियाक्रममाह – त्रिरात्रेति। त्रिरात्रजलवासधीः त्रिरात्रं जलवासं कर्तुं कृतबुद्धिर्गुरुस्तदुचितेऽह्नि सायाह्नकाले स्वमन्त्रकृतविग्रहो भूत्वाऽग्रतो गणपतिं प्रपूज्य मधुमद् घृतं प्रसाध्य स्थपतिशायितार्चादृशौ शिल्पिना शायितस्य बिम्बस्य नेत्रद्वयं त्रयं वा समुन्नयतु उन्मीलयतु। स्थपतिरपि निजं कर्मावस्येत् समापयेत्। ततो जयमानेन स्थपतेर्गृहीतां समर्पितामर्चामाचार्य आलोक्य गृहीत्वाऽस्त्रेण शोधयेत्।

नवार्चा वीरविघ्नेशमातृणामवलोक्य तु।
प्राङ्नमोस्त्वित्युपस्थाय गृहीत्वा शोधयेत् क्रमात्।। ४२।।

वीरविघ्नेशमातृणां नवसङ्ख्या अर्चाः प्रागबलोक्य नमोऽस्त्विति मन्त्रेणोपस्थाय गृहीत्वा क्रमाच्छोधयेत्।

नमोऽस्तु लोकमातृभ्यो भूतमातृभ्य एव च।
आकाशमातरो दिव्यास्तथान्या लोकमातरः।। ४३।।

यानि बिम्बानि क्लृप्तानि युष्मद्भक्तैर्यथाबलम्।
यूयं तान्यनुगृह्णीध्वं संस्थापनविधेर्नमः।। ४४।।

ब्रह्मण्यब्दर्भगोबालघृतमासूरवारिभिः।
धनदे तोयसर्पिस्त्वग्दर्भमृद्वारिभिः क्रमात्।। ४५।।

कृष्णे च शोधयेत् सर्पिर्जलदर्भत्वगम्बुभिः।
लक्ष्म्यामम्बुघृतत्वङ्मृद्दर्भगन्धजलैरपि।। ४६।।

गौर्यां जलाज्यदर्भैश्च गौबालैर्गन्धवारिभिः।
अब्दर्भगव्यैर्ज्येष्ठायां मृद्धेममणिगन्धकैः।। ४७।।

मध्वाज्याब्वल्कदर्भैर्मृदुदकाभ्यां च मातृषु।
शेषेष्वाज्यमधुत्वङ्मृद्भस्मचूर्णैः सगन्धकैः ।। ४८।।

तद् बिम्बं वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पाक्षतादिना।
अलङ्कृत्यास्त्रमन्त्रेण विद्वान् नीराजनं चरेत् ।। ४९।।

उपस्थानमन्त्रं पठति – नमोऽस्त्विति। शोधनद्रव्याणि क्रमेण पठति – ब्रह्मणीति। शोधनानन्तरं विद्वान् तद्बिम्बं वस्त्रयुग्मेन गन्धाक्षतादिभिरलङ्कृत्यास्त्रमन्त्रेण नीराजनं चरेत्।

प्राक्बिम्बशुद्धिकलशस्नपनादुमाश्री-
श्रीदाजशौरिषु विलोचनकर्म कुर्यात्।
काल्यां तु तद्विधिघटस्नपनात् परेषु
बिम्बग्रहे तु परिशोधित एव बिम्ब ।। ५०।।

पुनर्नयनोन्मीलनस्य कालभेदमाह – प्रागिति। उमाश्रीश्रीदाजशौरिषु

गौरीश्रीवैश्रवणब्रह्मकृष्णेषु बिम्बशुद्धिकलशस्नपनात् प्राग्विलोचनकर्म कुर्यात्। काळ्यां तु तद्विधिघटस्नपनात् बिम्बशुद्धिकलशे ब्रह्मकलशस्नापनात् प्राक् परेषु बिम्बग्रहे तु बिम्बे परिशोधित एव कुर्यात्।

गन्धाद्यलङ्कृतिकृदाज्यमधु प्रगृह्य
सूच्या सुवर्णचषकान्मधुमन्त्रजप्तम्।
नेत्रेण यक्षगिरिजादिषु मूलतः श्री-
मात्रादिषून्मिषितयेदमुनाक्षि तद्वित् ।। ५१ ।।

नेत्रोल्लेखनप्रकारमाह – गन्धादीति। तद्वित् तन्त्रसमुच्चयोक्तविधानज्ञो गुरुर्गन्धाद्यलङ्कृतिकृद् भूत्वा सुवर्णचषकात् सूच्या मधुमन्त्रजप्तमाज्यमधु प्रगृह्यामुना यक्षगिरिजादिषु वैश्रवणगौर्यादिषु नेत्रेण मन्त्रेण श्रीमात्रादिषु मूलतश्चाक्षि नेत्रद्वयं नेत्रत्रयं वोन्मिषितयेत् उन्मिषितं कुर्यात्।।

हिरण्यगर्भो ग्रहणेऽथ चित्रं मन्त्रोऽक्षिकर्मण्यजकृष्णयोः स्यात्।
मूलेन संवेश्य सुरक्ष्य मालाणुना दृगुन्मीलनमग्रजायाम् ।। ५२।।

अजकृष्णयोराज्यमधुग्रहणे 'हिरण्यगर्भो' मन्त्रः। अथाक्षिकर्मणि 'चित्रं देवानामि'ति मन्त्रः स्यात्। अग्रजायां मूलेन संवेश्य निद्रां प्रापय्य सुरक्ष्य मालामनुना दृगुन्मीलनं स्यात्।

"ओं नमो भगवति सर्वकामप्रसाधिन्य-
मृतोद्भवे कलिपत्नि नमोनमः"।

मूलेनाक्ष्णोरशेषेषु शेषेणापूर्य दृक्पटम्।
हृत्वा गामग्रगां सद्यो दर्शयेत् सास्य दक्षिणा ।। ५३।।

मालामन्त्रं पठति – ओं नम इत्यादि। अशेषेषु देवेषु शेषेण मूलेनाक्ष्णोरापूर्य दृक्पटं हृत्वा सद्य एवाग्रगां गां दर्शयेत्। साऽस्य गुरोर्दक्षिणा च स्यात्।

ततः सूर्यादिषु त्वेतत् कार्यं नीराजनादिकम्।
कृत्वावाहनपाद्यादि गौर्यादिष्वभिषेचनम् ॥ ५४॥

ततः सूर्यादिषु तदानीं नेत्रोल्लेखनयोग्येषु एतन्नेत्रोल्लेखनं कृत्वा नीराजनादिकं कार्यम्। गौर्यादिषु एतत् कृत्वाऽऽवाहनपाद्याद्यभिषेचनं कार्यम्।

इह त्वलङ्कृते श्रीदशौर्योर्बध्नातु कौतुकम्।
बिम्बे स्वास्त्रेण शेषेषु जलवाससमुद्धृतौ ॥ ५५॥

कौतुकबन्धनकालभेदमाह – इह त्विति। इह तु श्रीदशौर्यो वैश्रवणकृष्ण-योरलङ्कृते बिम्बे स्वास्त्रेण कौतुकं बध्नातु। शेषेषु *तूदवासरामुद्धृतौ जलाधिवासादुद्धारानन्तरम्।

स्वगायत्र्यन्वितं मूलं मन्त्रोऽजे देवकीसुते।
जितन्तसंयुताष्टार्णः श्र्यादौ चक्रादिरिष्यते ॥ ५६॥

अजे कौतुकबन्धने स्वगायत्र्यन्वितं मूलमन्त्रः। देवकीसुते कृष्णे जितंतसंयुतोऽष्टार्णः। श्र्यादौ चक्रादिर्मन्त्र इष्यते।

स्थित्वा प्रार्थ्य नमस्त इत्यणुयुजा दर्भाग्रगर्भाञ्जलिः
क्षौमक्षिप्तसमुक्तसर्षपसुवर्णेर्जस्वलं कौतुकम्।
ऊर्णासूत्रसितं सुवर्त्य परिजप्य स्वाणुना सप्तधा
साङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाङ्गुलियुजा बध्नातु बाहूत्तमे ॥ ५७॥

कौतुकबन्धनप्रकारं तु तन्त्रसमुच्चयोक्तश्लोकेनाह – स्थित्वेति। स तु श्लोकोऽस्माभिस्तत्र व्याख्यातः।

नमस्तेऽर्चे सुरेशानि प्रतीके विश्वकर्मणः।

* 'जलवास' इति मूले दृश्यते।

प्रभाविताशेषजगद्धात्रि तुभ्यं नमो नमः ।। ५८।।
त्वयि सम्पूजयामीशं स्वयम्भुवमनामयम्।
रहिता योनिदोषैस्त्वमृद्धियुक्ता सदा भव ।। ५९।।
दिवाकरादिपदभाक् स्यात् सूर्यादावयं मनुः।
पूर्वार्धयोर्मनाग्भेदो गौर्यामस्मिन् मनौ भवेत् ।। ६०।।

उपस्थानमन्त्रयुग्मं पठति — नमस्त इति। अयं मनुः सूर्यादौ स्वयम्भुवमित्यत्र दिवाकारादिपदभाग् भवेत्। गौर्यामस्मिन् मनौ पद्यद्वयस्य पूर्वार्धयोर्मनाग् ईषद् भेदो भवेत्।

नमस्तेऽर्चे सुरेशानि विश्वावासेऽसुरारिणि!।
त्वयि सम्पूजयामीशे मायां विश्वात्मिकामुमाम् ।। ६१।।

तत्पूर्वार्धद्वयं पठति – नमस्त इति।

नीत्वा जलाशयतटं प्रतिमां तदम्भः
संशोध्य पूजयतु वह्निमयं तु बिम्बम्।
सम्भावयेच्च फलकोपरि पीठमिष्ट्वा
बिम्बं निवेश्य परिरक्षतु मन्त्रिवर्यः।। ६२।।

पुनर्जलाशयतटं प्रतिमा नीत्वा तदम्भः संशोध्य वरुणमावाह्य पूजयतु। बिम्बं तु वह्निमयं सम्भावयेच्च फलकोपरि पीठमिष्ट्वा बिम्बं निवेश्य मन्त्रिवर्यो यथोक्तप्रकारेण रक्षतु।

ततस्तार्तीयेऽह्नि स्थपतिकरमुक्तं सुरगृहं
गृहीत्वा तद्बाह्ये स्वपद उपविश्याशरदिशि।
दिनान्ते तन्मन्त्रन्यसनगणपत्यर्चनगुणा-
दिसंस्कारान् दानं च चरतु पशो रक्षितगृहः ।। ६३।।

प्रासादशुद्धिं संगृह्णाति – ततस्तार्तीय इति। ततस्तस्मात् तार्तीयेऽह्नि स्थपतिकरमुक्तं यजमानेन शिल्पिकराद् गृहीत्वा दत्तं सुरगृहं गृहीत्वा दिनान्ते काले तद्बाह्याशरदिशि निर्ऋतिभागे स्वपदे स्वस्थानउपविश्य तन्मन्त्रन्यसनगण-पत्यर्चनगुणादिसंस्कारान् स्वस्य सकलीकरणं गणपतिपूजां तन्तुकुशस्रगादि-संस्कारं च कृत्वा पशोर्दानं चरतु।

गुणस्रग्भ्यां धाम्नः परिकलनकृच्छोधयतु तत्-
क्रमज्ञो मुष्ट्याद्यैर्यजतु शुचि दिश्यस्त्रकलशम्।
सकृद्राक्षोघ्नं स्वास्त्रमसकृदिहावर्त्य कुसुमा-
स्त्रमोक्षं कुर्वीताखिलमनलसालान्तमपि च ।। ६४।।

ततो रक्षितगृहो भूत्वा तालत्रयादिभिः प्रासादं संरक्ष्य गुणस्रग्भ्यां धाम्नः परिकलनकृद् भूत्वा तत्क्रमज्ञः प्रासादशुद्धिक्रमं जानन् मुष्ट्याद्याद्यैः शोधयतु। शुचिदिश्यग्निकोणेऽस्त्रकलशं यजतु च। इह सकृद् राक्षोघ्नमसकृदस्त्रं चावर्त्य कुसुमास्त्रमोक्षमनलसालान्तमग्निप्राकारपर्यन्तमखिलमपि कुर्वीत च।

सर्वत्र वैष्णवी ज्ञेया मुष्टिः श्रीकृष्णधातृषु।
गौर्यां दर्भशलाकाभिः काल्यां चान्येषु शाम्भवी ।। ६५।।

श्रीकृष्णधातृषु सर्वत्र स्थलशोधने वैष्णवी मुष्टिर्ज्ञेय। गौर्यां दर्भशलाकाभिः, काळ्यामन्येषु च शाम्भवी शैवी मुष्टिः।

निश्यग्निदिशि राक्षोघ्नं श्रीकृष्णाजेषु वैष्णवम्।
होमं शैवं तु शेषेषु कुर्यादस्त्रं निजं निजम् ।। ६६।।

निश्यग्निदिशि श्रीकृष्णाजेषु वैष्णवं, शेषेषु शैवं च राक्षोघ्नं होमं कुर्यात्। अस्त्रं तु निजं निजं स्यात्।

वास्तुहोमं शिवदिशि कुर्याद् द्विकलशान्वितम्।
सूर्यादिष्वपि दुर्गाः स्युर्मूलं दूर्वास्वजादिषु ।। ६७।।

शिवदिशि द्विकलशान्वितं वास्तुहोमं च कुर्यात्। वास्तुहोमे सूर्यादिष्वपि "पञ्च दुर्गाः" स्यु। अजादिषु दूर्वाहोमे स्वमेव तु मूलं स्यात्।

काल्यां स्वस्त्यणुभिश्च प्राग् व्याहृतिभ्योऽष्टभिः क्रमात्।
हृल्लेखा हुंफडन्ता स्याद् राक्षोघ्नेऽस्त्रमुदीरितम् ।। ६८ ।।

काळ्यां व्याहृतिभ्यः प्रागष्टभिः स्वस्त्यणुभिः क्रमादाज्यहोमश्च स्यात्। अस्यां भद्रकाळ्यां हुंफडन्ता हृल्लेखा राक्षोघ्नहोमेऽस्त्रमुदीरितम्।

कुर्याद् वास्तुबलिं शैवं ब्रह्मादिषु तु वैष्णवम्।
विनियोज्य घटौ त्वन्ते रक्षां पुण्याहकृच्चरेत् ।। ६९ ।।

सर्वेषु शैवं ब्रह्मादिषु तु वैष्णवं च वास्तुबलिं कुर्यात्। पुनरन्तर्घटौ वास्तुकलशौ विनियोज्य पुण्याहकृद् रक्षां चरेत्।

अथ बिम्बशुद्धिकलशं शिवदिशि कृतमण्डपे गुरुः शुद्धे।
पूजयतु पञ्चकैर्वा नवकैर्वा भेदितं बुधो नवभिः ।। ७० ।।

बिम्बशुद्धिकलशपूरणमाहः – अथ इति। अथ शिवदिशि कृते शुद्धे मण्डपे बुधो गुरुर्नवभिः पञ्चकैर्वा नवकैर्वा भेदितं बिम्बशुद्धिकलशं पूजयतु।

प्रागादिखण्डगतमध्यघटेष्वशेषे
द्रव्याणि विन्यसतु मध्यगमध्यमे च।
मन्त्री प्रदक्षिणतयोपघटेषु तेषां
शुद्धाम्बु चेति तु नवद्रविणक्रमः स्यात् ।। ७१ ।।

अशेषे प्रागादिखण्डगतमध्यघटेषु मध्यगमध्यमे च मन्त्री पूरणमन्त्रज्ञः प्रदक्षिणतया द्रव्याणि विन्यसतु। तेषामुपघटेषु शुद्धाम्बु च, इति नवद्रविणक्रमः स्यात्।

प्रागादिषु क्रमत एव वहिस्तथान्त-

र्लक्ष्म्यां दिशासु विदिशासु बहिस्तु काल्याम्।
स्वीयक्रमेण नवकानि नवापि तुल्य-
द्रव्याणि मातृषु न शुद्धजलं तथेह ।। ७२।।

सप्तदशद्रव्ये लक्ष्म्यामन्तस्तथाऽन्तबर्हिश्च प्रागादिषु क्रमत एव स्यात्। काल्यामन्तर्बहिश्च दिशासु विदिशासु च मातृषु स्वीयक्रमेण नव नवकान्यपि तुल्यद्रविणानि। तथेह शुद्धजलं न स्यात्।

मृद्वारि पत्रसलिलं क्वथितं च पञ्च
गव्यानि गन्धसलिलं च पितामहे स्युः।
क्वाथाम्बुपुण्यजनराज्यथ पञ्चगव्यं
व्यस्तं समस्तमपि मृज्जलगन्धवारि ।। ७३।।

क्रमेण द्रव्याणि पठति – मृद्वारीति। पितामहे ब्रह्मणि मृद्वारि पत्रसलिलं कथितं पृथक् पञ्चगव्यानि गन्धसलिलं च स्युः। एवं सर्वत्र द्रष्टव्यम्। पुण्यजनराजि वैश्रवणे।

गव्यानि पञ्च बसुदेवसुताद्रिपुत्र्यो-
र्मृत्क्वाथरत्नजलगन्धजलं च भूयः।
गव्यं पृथक् सहकषायमृदम्बु लक्ष्म्यां
रत्नाम्बु चाथ बहिरष्टसु गन्धतोयम् ।। ७४।।

वसुदेवसुताद्रिपुत्र्योः कृष्णे गौर्यां च। लक्ष्म्यां सप्तदशद्रव्ये गोमूत्रादिरत्न-जलान्तानि नव द्रव्याणि मध्यादीशान्तं बहिरष्टसु गन्धतोयं च स्युः।

गव्यं पृथक् सह च पत्रकमग्रजायां
गन्धान्वितामलकवारि हिरण्यवारि।
मुत्साकषायमपि मातृषु पञ्चगव्यं
व्यस्तं समस्तमथ गन्धजलं च विद्वान् ।। ७५।।

ज्येष्ठादिषु नवद्रव्याण्याहः – गव्यमिति।

मूलेन रत्नमपि गन्धमशेषमन्त-
र्व्यस्तानि मातृमनुभिश्च ततो नृभागे।
काल्यां समृत्क्वथितकौषधिपुष्पतैलं
गव्याज्यगौलमपि भैरवनामभिश्च ॥ ७६॥

काळ्यां सप्तदशद्रव्यमाह – मूलेनेति। काळ्यां अन्तः ब्रह्मकलशे मूलेनाशेषं रत्नमशेषं गन्धं च ततो दैविके मातृमनुभिर्व्यस्तानि रत्नानि गन्धानि च; नृभागे भैरवनामभिः मृत्क्वथिताद्यष्टकं च।

शेषेषु तु क्वथितकं पशुमूत्रगव्य-
क्षीराणि भस्म दधि मृत् कुशगन्धवारि।
कृत्वासनोष्टिघटसंस्करणादि सर्वं
न्यासक्रमादिह तथा द्रविणप्रयोगः ॥ ७७॥

शेषेषु सूर्यादिषु कथितपशुमूत्रादि नव द्रव्याणि स्यु। आसनेष्टिघटसंस्करणादि सर्वं कृत्वा न्यासक्रमाद् द्रविणप्रयोगः स्यात्।

नदीतटाभ्यां वल्मीकात् कुलीरावासतो विधौ।
क्षेत्राद् गजविषाणाच्च ग्राह्या वेद्याच्च मृत्तिकाः ॥ ७८॥

ब्रह्मश्रीचम्पकाशोकनीपाम्रबकुलार्जुनाः
क्षीरिणश्च वटाश्वत्थपक्षोदुम्बरशाखिनः ॥ ७९॥

पत्रमेषामिह ग्राह्यं कमलक्षीरिणां तु वा।
सेव्यार्त्यम्बुजटास्त्रायोमुरशीतैस्तु गन्धकम् ॥ ८०॥

मृदादिसङ्घातद्रव्याणि क्रमेण पृथक् पृथगाहः – नदीतटाभ्यामित्यादिभिः। विधौ ब्रह्माणि।

वेद्या नद्यास्तथा क्षेत्रात् पर्वताद् वृषश्रृङ्गतः।
वराहगजदन्ताभ्यां वार्ष्णेये त्वाहरेन्मृदः ।। ८१ ।।

क्षीरित्वग्भिः कषायोऽत्र गन्धो ब्राह्मोऽत्र रत्नकम्।
वज्रं मौक्तिकवैडूर्यपद्मरागप्रवाळकम् ।। ८२ ।।

वार्ष्णेये कृष्णे मृदादि पठति – वेद्या इति। अत्र कृष्णे ब्राह्मः ब्रह्मणि प्रोक्तो गन्धः वज्रादिपञ्चकं रत्नकम्।

वेद्या नद्यास्तथा तीर्थाद् वल्मीकाद् वृषश्रृङ्गतः।
वराहगजदन्ताभ्यामपि गौर्यां मृदो हरेत् ।। ८३ ।।

पलाशखदिरक्षीरिशमीत्वग्भिः कषायकम् ।। ८३¹/४

गौर्यां मृदादि पठति – वेद्या नद्या इति। उमाश्रियोर्गन्धाष्टकमाह – चन्दनेति। रोहित् कुङ्कुमम्।

वज्रं मौक्तिकवैडूर्यशङ्खस्फटिकपुष्यकम्।
चन्द्रकान्तं महानीलं रत्नानि ब्रह्मरागकम् ।। ८४⁷/२

चन्दनागरुकर्पूरमांसीरोचनरोहितः।
कचूरं वानरं चैव गन्धाष्टकमुमाश्रियोः ।। ८५ ¹/२

शमीपलाशखदिरविल्वाश्वत्थविकङ्कतैः।
सोदुम्बरवटैश्चैव लक्ष्म्यां क्वाथो विधीयते ।। ८६¹/२

वल्मीकाद् वृषश्रृङ्गाच्च सूकरान्मूषिकालयात्।
क्षेत्रात् तीर्थान्मुदोऽत्राग्न्यायतनात् पर्वतादपि ।। ८७¹/२

मणिं मुक्ताफलं चैव वैदूर्यं नीलमेव च।
पद्मरागं प्रवालं च रत्नं वज्रं हरिन्मणिः ।। ८८¹/२

लक्ष्म्यां कषायादिकमाह – शमीति।

वज्रं मौक्तिकमाणिक्यशङ्खस्फटिकपुष्यकम्।
गोमेदकं मरतकं काल्यां रत्नाष्टकं भवेत् ।। ८९१/२ ।।

रक्तचन्दनकाश्मीररोचनाकपिमांसिकाः।
चोरागुरू च गन्धाः स्युरभिषेके तदर्चने ।। ९०१/२ ।।

वल्मीकवृषश्रृङ्कोत्था नादेयी च समुद्रजा।
आखुसूकरसम्भूता खलजा वेदिजा मृदः ।। ९११/२ ।।

शिरीषास्त्रशमीपर्णक्षीरिणां तु कषायकम् ।। ९२ ।।

सहा च सहदेवी च सदाभद्रा कृताञ्जलिः।
श्रीदेवी विष्णुपर्णी च दूर्वौषधय ऐन्द्र्यपि ।। ९३ ।।

जातिस्त्रीमल्लिकाकुन्दनन्द्यावर्ताब्जचम्पकैः।
यूथिकासहितं पुष्पमथवा बकुलान्वितम् ।। ९४ ।।

मयूराश्वत्थपनसशिरीषाम्रवटोद्भवैः।
पलाशौदुम्बरयुतैः शेषेषु स्यात् कषायकम् ।। ९५ ।।

वल्मीकचत्वरगिरिनदीतीर्थाग्निवेश्मजाः।
वृषकुञ्चरश्रृङ्गोत्था मृदो गन्धास्त्वजोदिताः ।। ९६ ।।

मणिर्मुक्ता मरतकमिन्द्रनीलगतः परम्
वज्रं वैदूर्यकं पुष्यं गोमेदं रत्नमीरितम् ।। ९७ ।।

कषायत्वक्करीषाणां दग्धं भस्मात्र कीर्तितम्।
बिम्बग्रहेऽपि तच्छुद्धावेत एव मृदादयः ।। ९८ ।।

काळ्यां रत्नादिकमाह – वज्रं मौक्तिकेति। पर्णं पलाशम्। शेषेषु सूर्यादिषु

कषायादिकमाह – * मधुकेति। शेषेषु गन्धास्त्वजोदिताः ब्रह्मण्युक्ताः। सर्वत्र बिम्बग्रहे तच्छुद्धौ बिम्बशुद्धौ एत एव मृदादयः स्युः।

कलशपूरणपूजनकृद् गुरुः
स्वमनुना हुतकृद् दहनेऽर्चिते।
द्रविणकुम्भसमर्पिततद्घृतः
प्रतिजपेत् परिरक्षतु चास्त्रतः ।। ९९ ।।

कलशपूरणपूजनकृद् गुरुरर्चिते दहने स्वमनुना स्वस्वमूलमन्त्रेण हुतकृद् भूत्वा द्रविणकुम्भसमर्पितं घृतं तत्सम्पातद्रविणकुम्भेषु संस्पृश्य स्वस्वमन्त्रान् प्रतिजपेत्। अस्त्रतः परिरक्षतु च।

इति शेषसमुच्चये प्रथमः पटलः।

*‘मयूराश्वत्थ’ इत्येव मूले पठितम्। किन्तु ‘मधुकाश्वत्थ’ इत्यपि घ मातृ, य. मूलमात्रायां दृश्यते।।